

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI
UNIVERSITETI**

GLOBAL TA’LIM VA MILLIY METODIKA TARAQQIYOTI

**mavzusidagi VIII an’anaviy respublika ilmiy-amaliy anjumani
MATERIALLARI**

**Toshkent
2024-yil, 26-aprel**

O'qishning to'g'riligi, ongliligi, ifodaliligi, ravonligi o'qishning asosiy belgilaridir.

Boshlang'ich maktab yoshida o'qish faoliyatini rivojlantirish zamonaviy shaxsning funksional savodxonligini rivojlantirishning asosiy elementidir. Bolaning nafaqat maktab fanlaridagi muvaffaqiyati, balki kelajakdagi kasbiy faoliyatidagi muvaffaqiyati ham ushbu ko'nikmalarga bog'liq. Chunki kelajak odami butun umri davomida o'rganadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Платунова Т.А. Формирование самостоятельной читательской деятельности у младших школьников посредством курса «Литературное чтение» Л.А. Ефросининой в условиях модернизации образования. // «Открытый урок», ИД «Первое сентября». <http://открытыйурок.рф/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/506763/>

2. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). — М.: Издательство ИКАР. Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. 2009.

3. «Особенности формирования функциональной грамотности учащихся основной школы при освоении дисциплин общественно-гуманитарного цикла». Методическое пособие. — Астана: Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2013. — 16 с.

Ibragimova D.I., Mirzanazarova G. TECHNOLOGIES FOR THE FORMATION OF INTELLIGENCE AND THE MANIFESTATION OF TALENT OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS. Modern Science and Research, 2(5), 1073–1076. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/20520>

O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILAR- NING BADIY ASARLARNI SHARHLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Dildora Ibragimova,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi
dildoraibragimova1989@gmail.com

Nilufar Ismatova,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinif o'quvchilarda badiiy asarni sharhlash ko'nikmalarini shakllantirishda o'quvchilar psixologiyasining ahamiyati haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: badiiy asar, sharhlash, psixologiya, so'z boyligi, nutq, dunyoqarash, yozma matn, san'at asari.

Abstract

This article discusses the importance of student psychology in the formation of the skills of interpretation of an artistic work in elementary school students.

Key words: work of art, interpretation, psychology, vocabulary, speech, world view, written text, work of art.

Badiiy asarni sharhlash muammosini o'rganishga murojaat qilish, bu muammoning boshlang'ich sinflarda o'quv jarayonini samarali tashkil etishda prinsipial ahamiyatga ega ekanligi bilan izohlanadi. Boshlang'ich umumiy ta'lim bo'yicha Davlat ta'lim standartini amalga oshirish o'qituvchi oldiga badiiy asarni talqin qilish bo'yicha ishlarni to'g'ri tashkil etish faoliyatini shakllantirish vazifasini qo'yadi. O'qish ko'nikmalarini shakllantirish deganda turli matnlarning mazmuni va o'ziga xos xususiyatlarini ongli ravishda idrok etish va baholash, o'quvchilarning ularni muhokama qilishda ishtirok etishi, qahramonlar harakatlariga axloqiy baho berish va asoslash qobiliyati tushuniladi. Bugungi kunda badiiy matn nazariyasi asoslarini, uni tahlil va talqin qilishni tushuntiruvchi ko'plab darsliklar nashr etilgan, lekin ko'pincha ularda jarayonlarni tushuntirish aks etmaydi. Ko'pgina o'quvchilarning ongida asl matnni qayta-qayta o'qishning hojati yo'q, uni qayta hikoya qilish va talqini bilan tanishish kifoya, degan

tushuncha shakllangan. Bu ular matnni tushunish va talqin qilish nafaqat ma’lum bir metodologiyaga amal qilish, balki ijodkorlik ekanligini unutmaganidan sodir bo’ladi.

Umumta’lim maktablarida badiiy asar talqini muammolarini o’rganish hozirda alohida dolzarblik kasb etmoqda, sababi, ayni zamonda adabiy asarlarni o’rganishga qiziqish kuchaygan. Adabiyot darslarida badiiy asarni sharhlash muammolariga qarashlarni kontseptual qayta ko’rib chiqish va yangilash zarurati tadqiqotimiz mavzusini belgilab berdi.

O’zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan islohotlar jamiyatimiz taraqqiyotini ta’minlash, ta’lim tizimini takomillashtirish, shuningdek, mustaqil fikr yurituvchi, dunyoqarashi keng, ma’nan boy shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishni talab etmoqda. Bu borada Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyoyev “Yangi O’zbekistonda erkin va farovon yashaylik” nomli asarida: “Agar katta avlodning bilimi va tajribasini, uzoqni ko’ra olish fazilatlarini yoshlarimizdagi g’ayrat-shijoat, mardlik va fidoyilik bilan birlashtira olsak, ko’zlangan maqsadga albatta yetamiz,” - degan fikrlarni aytib o’tgan [1]. Shu boisdan yurtimiz ta’lim tizimida juda ko’p o’zgarishlar qilinmoqda. Yoshlarimizning bilim olishi uchun keng imkoniyatlar yaratib berilmoqda. O’zbekistonda ta’lim jarayoni ko’p bosqichli yaxlit tizimga ega bo’lib, uning har bir bosqichi ta’lim oluvchilarning yosh hamda o’ziga xos xususiyatini inobatga olib, ta’limni izchil va tizimli, uzviy amalga oshirishga bog’liq hisoblanadi. Ana shu ta’lim berish jarayonida boshlang’ich sinflarda o’quvchilarga badiiy asarlarni o’qish, ulardan ibrat – namuna olishni o’rgatish ham katta ahamiyatga ega. Badiiy matnda so’zning shunchaki ishtirok etmasligini anglab yetish – badiiy asar tili tahlilidagi eng muhim nuqtalardan biridir.

O’qish nutq faoliyati turlaridan biri sifatida o’quvchi shaxsini rivojlantirish uchun muhimdir. Ma’lumotlarning asosiy qismi bosma va elektron shaklda bo’lib, o’qish qobiliyatini talab qiladi. Bola-ning maktab fanlaridagi muvaffaqiyati, voyaga yetganida kasbiy o’sishi va kitobxonlik madaniyatining yanada rivojlanishi o’qish faoliyatini rivojlantirishga bog’liq. Boshlang’ich sinflarda o’qish madaniyati, badiiy asarni mazmunli va ifodali o’qiy olish asoslari yaratiladi. Ko’pgina pedagogik darsliklarda o’qitishning asosiy vositasi sifatida badiiy matn ko’rsatilgan [2]. Turli xil vazifalar, shu jumladan, ijodiy vazifalar boshlang’ich sinf o’quvchilarining kognitiv va hissiy sohasini rivojlantirishga qaratilgan bo’lishi kerak. Bundan tashqari, badiiy asarlar badiiy matnni to’liq idrok etish mahoratini shakllantiradi. Adabiy atamalar lug’atida badiiy matn deganda ma’lum bir tilda yozilgan badiiy nutqning individual asoslari, shuningdek, o’xshash matnlar tizimidagi yaxlit birlik tushuniladi.

“O’qish – yo’q bo’lgan yozuvchi bilan muloqotga kirishishni anglatadi, ammo shunga qaramay, o’quvchi uni tushunishni xohlaydi”. Muloqot kamida ikkita pozitsiyaning mavjudligini nazarda tutadi: matn muallifi va qabul qiluvchi (matnni idrok etish va tushunish) [3].

O’qish faoliyatida to’rtta xususiyat hal qiluvchi bo’ladi:

- to’g’ri o’qish;
- harflarni, so’zlarni, ularning grammatik ma’nosini taniy bilish;
- ona tilining orfoepik me’yoriga muvofiq so’zni (gaplarni, matnlarni) ovoz chiqarib aytish;
- ong, muallif tomonidan matnda bayon etilgan ma’lumot, faktlar, munosabatlarni idrok etish, til me’yorlari haqidagi bilimlarini qo’llash qobiliyati, o’quvchi uchun turli xil til vositalaridan foydalanish qobiliyati.

Boshqa odamlarning fikrlarini tushunish, ekspressivlik – suhbatdoshning muallifini “his qilish” qobiliyati, asarning intonatsion fonini tushunish, qahramonlarning his-tuyg’ulari va fikrlarini idrok etish va yetkazish qobiliyati, muallifning niyatiga iloji boricha yaqinlashish, ravonlik, til birliklarini tanib olish tezligi, o’qilishi mumkin bo’lgan asarlarning hajmi va sonini oshirish imkonini beradi.

Ravonlik doimiy tayyorgarlikni talab qiladi va dastlabki uchta xususiyatni muhim intellektual prozedura – tushunish birlashtiradi. O’qituvchining asosiy vazifasi matndagi muallifni, muallifning fikrlari va his-tuyg’ularini tushunishdir, degan fikrni shakllantirish hisoblanadi. Bugungi kunda zamonaviy maktab amaliyotida jiddiy narsa: tinglash qobiliyatining yetishmasligidir. Hamma gapirishni xohlaydi, lekin boshqasini tinglash va eshitish (tushunish) haqida o’ylamaydi. Bu o’qituvchi oldiga boshlang’ich sinf o’quvchilarida mulohaza va hamdardlikni talab qiluvchi o’qishni shakllantirish, suhbatdoshga hurmatni tarbiyalash talablarini qo’yadi. Bolaning asosiy vazifasi muallifni tushunishni xohlashdir. O’qish uchun motivatsiyani shakllantirish o’qituvchining adabiy o’qish darsida hal qilishi kerak bo’lgan uslu-

biy vazifadir. Adabiyot madaniyat sub'ekti sifatida o'quvchi "Nima uchun yozuvchi bu hikoyani (ertak, she'r va hokazo) yaratdi? U mendan nima kutadi?" kabi savollarni o'ziga berishi lozim. O'quvchi o'qish paytida faqat o'sadi va rivojlanadi, qachonki, matn mazmunini tushunish istagi bo'lsa va muallif niyatiga iloji boricha yaqinlashishni, o'z tushunchasining to'g'riligini nazorat qila olsa.

Psixologik va pedagogik adabiyotlarda uchta asosiy tur mavjud:

- semantik tushunish;
- kognitiv tushuncha;
- obyektiv bo'lmagan tushuncha.

Semantik tushuncha nutq segmentlarini tan olishdir. Qoida tariqasida, birovning nutqini idrok etishda ma'nolarning faqat qisman o'zlashtirilishi sodir bo'ladi. Agar matnda notanish so'z yoki murakkab sintaktik qurilish sodir bo'lsa, unda bu matnni noto'g'ri tushunishga olib kelishi mumkin.

Kognitiv tushunish qiyinchiliklarni yengish va uning mazmunini o'zlashtirishda paydo bo'ladi. Bu bilimning shakllanishiga hissa qo'shadi, lekin uning xotirada kuchli saqlanishi uchun yetarli bo'lmaydi. Kognitiv tushunish aks ettirishga tayanadi, bu esa, o'z navbatida, shaxslarning intellektual rivojlanishiga yordam beradi.

Obyektiv bo'lmagan tushunish rivojlangan shaxsga xosdir. U hayot davomida shakllanadi, shuning uchun biz faqat o'qituvchilarning bunday o'quvchini tarbiyalash istagi haqida gapirishimiz mumkin. Muallifni tushunish uchun o'quvchining faoliyati matnda muhokama qilinadigan obyektlarni "chizish"ga, asar qahramonlari nimani boshdan kechirayotganini his qilishga qaratilgan. O'qilayotgan narsaning ma'nosini yaxshiroq tushunish uchun bola (ichki nutqda) nimani tushunayotganini aniqlaydi, ma'nolarni tanlaydi va asar g'oyasini shakllantiradi. Shunday qilib, uning tafakkuri rivojlanadi, so'z boyligi boyib boradi, nutqning sintaktik tuzilishi tuzatiladi [4]. O. Y. Bogdanovning ta'kidlashicha, "Maktab o'quvchisi fikrlash qobiliyati tufayli ham anglash faoliyatini amalga oshira oladi".

Refleksiya – bu ongingizning ishini kuzatish qobiliyati bo'lib, uni rivojlantirish uchun faqat matnni o'qish yetarli emas. O'zingizdan so'rashingiz kerak: "Men tushundim? Men nimani tushundim?" Tushunish natijasi aks ettirish qobiliyatining rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. O'qish faoliyatida miyaning eng yuqori funksiyasi namoyon bo'ladi, fikrlash va ong rivojlanadi. Bilim aqliy va hissiy mehnat natijasidir. Shunday qilib, o'qish – bu boshlang'ich sinf o'quvchisi matn mazmunini o'zlashtirish, uni tushunish, muallif tomonidan o'z fikrlari va his-tuyg'ularini yetkazish uchun qo'llagan usullarni "tanib olish" imkoniyatiga ega bo'lgan maxsus muloqot turidir.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'qituvchilari badiiy asarni sharhlashga o'rgatayotganda o'quvchilarning yoshi, psixologiyasi, dunyoqarashi, so'z boyligini hisobga olishlari lozim. Shundagina o'quvchilarning fikrlash qobiliyati oshadi, dunyoqarashi kengayadi, har xil vaziyatlarga o'zlarining shaxsiy fikrlari bilan munosabat bildiradilar. Mustaqil fikrlovchi, barkamol, rivojlangan, komil inson bo'lib shakllanadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh. M. Mirziyoyev. Yangi O'zbekistonda erkin va farovon yashaylik. – T.: 2021. 102-b.
2. Siddiqova SH. Fan, ta'lim va amaliyot majmuasining dolzarb muammolari. – T.: 2020. 224-b.
3. E. G. Tursunova. Boshlang'ich sinflarda badiiy asarni tahlil qilish ustida ishlash. O'zbekiston fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2022.
4. H. A. Ibraye. Badiiy asarni talqin qilish malakalarini shakllantirish talabalar uchun adabiy o'qish darslari. – T.: 2019.
5. D. I. Ibragimova. Boshlang'ich sinf o'quvchilari intellektini shakllantirish va iqtidorini namoyon qilishga doir texnologiyalar. – T.: 2023.

Ra’no Xoliqova. 5–6-sinf o‘quvchilarining kreativ fikrlash ko‘nikmalarini o‘quv topshiriqlari asosida rivojlantirish	227
Zaynab Kurbanova. Leksikologiya va frazeologiyaga oid mavzularni o‘qitishda nutqni rivojlantirish usullari	232
Didora Ibragimova, Guljahon Muxtorova. O‘quvchilarda o‘qish savodxonligi va funksional savodxonlikni shakllantirish omillari	234
Dildora Ibragimova, Nilufar Ismatova. O‘qish savodxonligi darslarida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining badiiy asarlarni sharhlash ko‘nikmalarini shakllantirish	236
Bashorat Muminova. Ish qog‘ozining asosiy matni ustida ishlash	239
Intizor Jumaniyazova. Fardlar tahlili orqali o‘quvchilar tanqidiy tafakkurini rivojlantirish	241
Mirzabek Xolyorov. Abdulla Oripov – tabiat musavviri	246
Husniddin Qoraboyev. Boshlang‘ich sinf o‘qish savodxonligi darslaridan uy vazifalarini samarali tashkil etishning ahamiyati	249
Mahliyo Elboyeva. Maktab ta’limida bolalar adabiyoti namunalarni o‘qitishda psixologik metodlardan foydalanish imkoniyatlari	251
Shoxista Mahmudova. Biografik talqinning ijodkor obrazini o‘rganishdagi o‘rni	255
Nargiza Ergasheva. Adabiyot darslarida loyiha ishi: Kitob treylari (“Book trailer”)	259
Nilufar Kadirova. O‘quvchilar tanqidiy tafakkurining shakllanishida “aydos-konspekt” usulining o‘rni	261
Maxmuda Yuldasheva. Adabiy ta’limda lirik, epik va dramatik asarlarni o‘qitishda evristik yondashuvdan foydalanish amaliyoti	267
Ozoda Shukurboyeva. O‘quvchilarda badiiy asarlarni tahlil qilish layoqatini shakllantirishning nazariy asoslari	274
Madina Abduqodirova. Kognitivizm va uning adabiy ta’limga tatbiqi	277
Nilufar Turg‘unova. Faoliyat mazmuniga ko‘ra o‘quv loyihalarining turlari	284
Nodirbek Xasanboyev. Oliy adabiy ta’limda masofadan o‘qitish muammo sifatida	286
Madina Axmadjanova. Ona tilini o‘qitish muammolari (Turkiyada ona tili ta’limini o‘qitish misolida)	289
Malika Axmadjanova. Til o‘qitishda lug‘at boyligini darajalash tamoyillari	292
Laylo Xursanova. Xorijiy tilini o‘qitishda mediata’lim vositalaridan foydalanish holati	295
Shaxnoza To‘rayeva. 5-sinf “Ona tili” darsligida grammatik savodxonlikni shakllantiruvchi o‘quv topshiriqlari tahlili	297
Zebiniso Davronova. Ona tili darslarida yozma nutqni rivojlantirishning nazariy va metodik asoslari	299
Gulnora Umarova. Nega “Hayrat ul-abror” dostonini sharhlab o‘qitish kerak?	304
Shoxina Baxadirova. Masofaviy ta’limning tillarni o‘qitishda tutgan o‘rni	309